

“GÖK KEÇİNİN PÜSKÜLLÜ OĞLAĞI OLMAK” DEYİMİNİN MİTOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ

Faruk ÇOLAK*

ÖZET

“Gök keçinin püsküllü oğlağı olmak”, atasözü ve deyim kaynaklarına girmemiş orijinal bir deyimdir. Mersin’in Gülnar ilçesi Kuskan kasabasının söz varlığında yer alan bu deyim, ayrıcalıklı insan olmakla ilgili durumları anlatmak için kullanılır. Deyim, kullanıldığı yer ve durumlardan çok içerisindeki mitolojik ipuçlarından dolayı ilgi çekmektedir. Bu çalışmada söz konusu deyimın mitolojik değeri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Deyim, mitoloji, Gök Tanrı, gök keçi, gök teke, püsküllü oğlak, küpeli oğlak, gök kulaklı oğlak, burnu kır oğlak, Tanrısal insan, ayrıcalıklı insan, Kuskan, Gülnar, Mersin.

Giriş

Deyimler ile atasözlerinin taşıdığı anlamlar, sadece belirli durumu, olayı veya düşünceyi mi kapsamaktadır, yoksa bu anlatım kalıplarının ait olduğu kültürün başka kalıplarıyla da ilişkileri var mıdır? Bir başka ifade ile bu anlatım kalıplarının görünen anlamlarının dışında, ait oldukları toplumun kültürel ve inanç kodlarını saklayan anlamları var mıdır? Atasözleri ve deyimlerimiz üzerine bu bakış açısından yeterli çalışma yapılmadığı için, bu anlatım kalıplarımızın söz konusu kodlardan ne kadarını barındırdıkları konusu henüz bilinmezlerimiz arasındadır. Meseleye ilk defa Bahaeddin Ögel temas eder. Ögel, “gözü kanlı” deyimini açıklarken “...bize göre Türkçe karanlık deyimleri, yine Anadolu Türkçesi açıklayabilir.” (Ögel, 1989, 136) diyerek deyim mitoloji ilişkisine ilk defa temas eder ve deyimlerde mitoloji ile ilgili pek çok ipucu olduğunu belirtir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. farukcolak@hotmail.com

Bu çalışmada mevcut atasözleri ve deyimlerle ilgili yayınlarda yer almayan “gök keçinin püsküllü oğlağı olmak” deyiminde geçen varlıkların veya kavramların Türk mitolojisi ile bağlantısı irdelenerek, söz konusu deyim mitoloji ile ilişkisine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Deyimler ve atasözlerinde gök keçi

Gök Tanrı inancının izlerini destan, efsane ve mitsel anlatılarda sürdürmeye devam eden Türk kültürü, bu mitolojik izleri deyimlerde ve atasözlerinde de korumuştur. Mersin’in Gülnar ilçesi Kuskan kasabasında “yüce; erişilmesi güç insan olmak; ayrıcalıklı bir insanın çocuğı olmak” anlamlarında kullanılan “gök keçinin püsküllü oğlağı olmak” (K. 1, K. 3) deyim bunlardan biridir ve “gökten zembille inmek” deyiminin eşanlamlıdır¹ diyebiliriz. Aynı deyim, Karaman bölgesinde de kullanılmaktadır (K. 4). Deyim, soru kalıbında kullanıldığında her hangi bir insanın başkalarından ayrıcalığının olmayacağını anlatır. “Gök keçinin gök kulağı olmak”², “gök keçinin burnu kır oğlağı olmak”³ ve “gök keçinin küpeli oğlağı olmak”⁴ deyimlerinin anlam ve renk teşbihi açısından bir benzeridir. “Gök keçi” kelimesinin geçtiğı “gök keçiyi gören içi dolu yağ sanır”⁵ atasözü ise sözde zenginlik ile ilgili olduğu için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Gök ve kutsallık

“Gök Keçinin püsküllü oğlağı olmak”, “gök keçinin gök kulağı olmak”, “gök keçinin burnu kır oğlağı olmak”, ve “gök keçinin küpeli oğlağı olmak” deyimlerinde geçen “gök”, “keçi/teke”, “püsküllü (kâkül)/küpeli oğlak olmak” ve “gök kulak olmak” kelime ve terimlerinin üzerinde durulması gereken birtakım mitolojik unsurlar taşıdığını söyleyebiliriz.

¹ E. Kemal Eyüpoğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1975, s. 192; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 671; İsmail Parlatur, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü –Deyimler- I*, Yargı Yayınları, Ankara 2008, s. 394.

² Abdulhalûk M. Çay, *Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri –I (Koyun ve Keçi Etrafında Oluşan Gelenekler)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s. 83.

³ *Türk Atasözleri ve Deyimleri I*, yayına haz. Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 137; Abdulhalûk M. Çay, *a.g.e.*, s. 83.

⁴ Abdulhalûk M. Çay, *a.g.e.*, s. 83.

⁵ *Türk Atasözleri ve Deyimleri I*, s. 137.

Yukarıdaki deyimlerde geçen en dikkat çekici unsur, “gök”⁶ kelimesidir. Bu deyimlerdeki “gök” kelimesi, bir renk ve semanın adı olarak kullanılmaktadır. Söz konusu deyimlerde gök kelimesinin müşterek unsur olması, şüphesiz bu deyimlerin kullanıldığı yerlerde gökle ilgili birtakım inançların mevcut olması ile izah edilebilir. Öyle anlaşılıyor ki, bu deyimlerin hepsi başlangıçta aynı inanç etrafında teşekkül etmişti ve birlik gösteriyordu. Bu birlik zamanla üretim ve tüketim alışkanlıkları ile tarihî, coğrafi ve sosyal olaylara bağlı olarak değişikliğe uğrayıp yeni formlar kazandı. Her yeni çeşitlenme de varlığını yeni coğrafyasında sürdürmeye devam etti.

Deyimde geçen “gök” renginin mitolojik bağlantısı Gök Tanrı inancı ile ilgilidir. Türklerde söz konusu rengin kutsallığı, Tanrı ile kutsal göğün sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeptendir ki; gök renginin kutsallığı meselesi Türk mitolojisinin en şöhretli motiflerdendir. Bu şöhretli motifi inançlarında koruyan Altay Türkleri, Tanrı’yı hep, kayın ağacının üzerinde “*Gök sakallı bir ihtiyar*”⁷ olarak tasavvur ederler. Doğrudan bir Tanrı tasavvuru olmasa da ihtiva ettiği motiflerden dolayı Tanrısal varlıkları barındıran Oğuz Kağan destanında Oğuz’un yüzü⁸ ve kurdun tüyleri, yelesi göktür. Olağanüstü gücü sembolize ettiğini düşündüğümüz “gök”, Manas destanında da yer alır. Ögel’in W. Radlof’tan aktardığı metne göre, Manas’ın doğumunda yüzü gömgöktür.⁹ Kahramanın yüzünün gök olması, tanrısallığın bir ifadesidir. Bu tanrısallık, aynı destanda Yakup Han’ın çocuk özleminde de ortaya çıkar. Yakup Han, özlemini

⁶ Bilge Kağan Yazıtında geçen kök teyen hayvan adı üzerine bir bildiri sunan Erhan Aydın, özetle hem kök teyen, hem de diğer bazı hayvan isimlerindeki “*kök*” kelimesinin “*gök*” değil, “*boz*” veya “*gri*” şeklinde okunması gerektiğini teklif eder; daha geniş bilgi için bk. Erhan Aydın, “Bilge Kağan Yazıtında Kök Teyen Hayvan Adı Üzerine”, *Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006, s. 347-356. Bu konuda Uygur harfli Oğuz Kağan destanının metin neşrini gerçekleştiren W. Radlof ve Rıza Nur’un neşirlerindeki bazı kelimelerin farklı okunuşları üzerine bir tenkit hazırlayan Paul Pelliot, destanda geçen “*kök*” kelimesinin “*gök*” olarak okunmasının doğru olduğunu belirtmektedir; daha geniş bilgi için bk. Paul Pelliot, *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*, çev. Vedat Kökten, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995. Biz bu görüşlerden Pelliot’a ait olanı kabul ediyoruz ve değerlendirmemizi ona göre yapacağız.

⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1989, I, 512.

⁸ W. Bang, R. Rahmeti Arat, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, s. 5.

⁹ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, I, 500.

duyduğu çocuğu “gök çizmeli” ve “gök kaftanlı”¹⁰ şeklinde tavsif eder ve “gök” renkli eşyalarla tavsif edilen bu çocuk Manas olacaktır. Ayrıca Manas destanında isminde “gök” kelimesinin yer aldığı başka pek çok kahraman daha vardır. Bu kahramanlar; *Kök Börü*, *Kökçö*, *Kökçe Kös*, *Kök Kıyas*, *Kök Koyon*, *Kökötöy Han*, *Kök Sırgak ve Köküm*’dür.¹¹ Destanda başkaca kahramanların adının gök kelimesiyle ilgili olması ve bu kahramanların genelde olumlu tipler olması tesadüfî değildir. Bizce bu da tanrısallıkla ilgilidir.

Manas destanındaki gök renkli eşya sahibi olma Er Töküş destanında da vardır. Destanın kahramanı Er Töküş’ün mavi kurda benzemesi, mavi demirden bir zırh giymesi, bir elinde mavi bir kalkan ve ötekinde demirden mavi bir mızrak olması¹² gök ile tanrısallık ilişkisinin önemli delillerindendir. Aynı destanda “gök” ile ilgili bir başka motif İlemen Bey’in “gök öküze” binip gezmesidir.¹³ Bütün bunlar göstermektedir ki hayvanlardaki “gök” ile ilgili sıfatların temelinde basit bir renge dayalı tanımlamadan çok mitolojik ipuçları vardır.

Türkler, genel olarak ongun saydıkları hayvanları tanımlamak için zaman zaman gök ile ilgili sıfatlar kullanmışlardır. Bu konuda Bahaeddin Ögel şu bilgileri vermektedir:

Türklerin kendi sembolleri olan kutsal kurda ”Kök-Börü”, yani Gök Kurt demelerinin de bir sebebi vardı. Kök, yani gök, göğün rengi olan mavilik idi. Aslında Türkler göğe Kök-Tengri, yani mavi gök derlerdi. Bugünkü Türkçemizde kullandığımız “gök” sözü, göğün renginden başka bir şey değil idi. Gök renk, kutsal göğün olduğu kadar, Tanrının da bir sembolü idi. Bir şeyi gök rengine büründürmek veya gök sözü ile beraber söylemek, o şeyi kutsal saymak veya aralarında Tanrı ile ilgili bir bağ kurmak, isteginden ileri gelmeli idi.¹⁴

¹⁰ Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 537-538; Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 507; Tuncer Gülensoy, *Manas Destanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 29.

¹¹ Naciye Yıldız, *a.g.e.*, s. 129-134; Remi Dor, Hu Djen Hua, “Doğu Türkistan Kırgızları Arasında Manas”, *Manas Destanı Üzerine İncelemeler (Çeviriler-I)*, yayına haz. Fikret Türkmen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 42-72.

¹² Jean-Paul Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2005, s. 309.

¹³ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 542.

¹⁴ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 42.

Ögel'in de vurguladığı 'Bir şeyi gök rengine büründürmek veya gök sözü ile beraber söylemek, o şeyi kutsal saymak veya aralarında Tanrı ile ilgili bir bağ kurmak, isteğinden ileri gelmeli idi.' görüşü, bizim tespit ettiğimiz deyimde vurgulanmak istenen anlamın kendisinden başka bir şey değildir. Ögel'in bu görüşlerine Jean-Paul Roux da katılır. Roux, ...bir varlığın gök¹⁵ rengiyle tavsif edilmesinin onun göksel olduğunun delili olduğunu belirtir.¹⁶

Bazı durumlarda tavsif edilen hayvanın gök rengine olmasa da, gök olarak algılanması, "*ihtiyar olma, tecrübe sahibi olma*" ile ilgilidir. Bu durumun da yine Türk mitolojisindeki "*ata*" kültü ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Bu bakış açısının salt doğruluğuna ihtiyatla yaklaşmak gerektiğinin bilincindeyiz. Ancak Türklerde tecrübeli, güngörmüş insanlara "*ak-sakallı*"¹⁷ denirken, gök ile ilişkisi olduğu düşünülmüştür. Böyle düşünüldüğü içindir ki, "*Hızır'a gök-sakallı*"¹⁸ denmiştir. Kutsal sayılan insanların sakallı olma durumu, hayvanlar için de geçerlidir diye düşünüyoruz. Meselâ, "Kara Atlı Han" adlı Altay masalında geçen at, "*Üç kâküllüdür ve adı gök boro*"dur. Bu göksel at "*Üç yaşında iken bir kısrak sürüsünden kaçmış*"¹⁹ tır. Yine aynı masalda bu at "*Göge uçar.*"²⁰ Atın göge uçması ve üç kâküllü olması, gök ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir bakış açısı veya benzetme pekâlâ keçi/teke için de geçerli kabul edilmiş olmalıdır.

Zaman zaman ise ak sakallı olmak ile gök sakallı olmak aynı anlamlara gelmektedir. Aslında burada tecrübeli olmak ile Tanrısal olmak arasındaki küçük bir fark söz konusudur. Her tecrübeli olan Tanrısal olmayabilir, ama her Tanrısal olanda tecrübe mutlak surette vardır. Bu fark hem mitolojik metinlerde, hem de Şamanizm ile ilgili inançlarda ortaya konulmuştur. Bundan dolayıdır ki, Oğuz Kağan destanında Oğuz'a yol gös-

¹⁵ Roux, burada mavi ile gök rengini kastetmektedir. Mavi kelimesi kanaatimize göre daha geç devirlerde dilimize girmiştir. Türklerde mavinin genel ve yaygın kullanım karşılığı göktür.

¹⁶ Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s. 309.

¹⁷ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁸ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. aynı yer.

¹⁹ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 313.

²⁰ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. aynı yer.

teren kurt ‘gök yeleli’ olarak tasvir edilirken, sözü dinlenen yaşlı vezir için aynı sıfat kullanılmaz.

Gök ile ilişkilendirilmelerinden dolayı insanlar gök sakallı; hayvanlardan kurt “gök yeleli”, at “gök kâküllü”, keçi “gök püsküllü”, köpek “gök kuyruklu”²¹ ve erkek kedi “kök çetük”²² olarak tasavvur edilmiş veya isimlendirilmiştir. Söz konusu insan ve hayvanların çeşitli uzuvlarının gök renkli veya isimlerinde gök sıfatının olması onların kutsallığının işareti sayılmıştır.

Kırgızlarda sürünün önünde giden tecrübeli tekelerin adı olan “Kök Serke”, Manas destanında at adı²³ olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Manas destanında “Kök Çolak”, “Kök Ala”, “Kök Börü” ve “Kök Çebic”²⁴ gibi gök kelimesi ile birlikte kullanılan başka at isimleri de vardır. Kırgızlar ise “cins ve güzel atlara kök çebic”²⁵ demektedirler. Bu güzel ve cins atlara “gök çebic” demeleri, bu atların gökle ilişkili varlıklar içerisine dâhil edilmelerinden kaynaklanmaktadır. Gök ile bağlantılı bu kadar at ismi olması, bizce bu atların liderlik vasfının yanında onların göksel bir menşinin olması anlamına gelir.

Gök sıfatının kullanıldığı bir başka kutsal sayılan unsur da demirdir. Demirin kutsallığını belirtmek için gök sıfatının verilmesi, bazı yeminlerimizden hareketle bilinmektedir. Yeminlerimizdeki “gök demir”²⁶ uygulamasında demire kutsallık vasfını veren unsurlardan birisi “gök”, diğeri demirin bizatihî kendisidir. Bu kutsallıkla bağlantılı olarak Türkler, kutsal sayıldığı için yemini kılıç üzerine ederlerdi. Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lügat’i-Türk’te kılıç üzerine yemin etmekle ilgili aktardığı ‘Kök temür kerü turmas’²⁷ atasözü, “gök” rengin kutsallığını anlatan en eski örneklerden sayılır. Kaşgarlı Mahmut, deyimini anlamını verirken ‘Gök demir boş durmaz (Dokunduğu şeyi yaralar) demektir’²⁸ şeklinde açıklama ya-

²¹ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 42.

²² Besim Atalay, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi-I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s. 388.

²³ Naciye Yıldız, *a.g.e.*, s. 197, 733.

²⁴ Naciye Yıldız, *a.g.e.*, s. 195, 208.

²⁵ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 504.

²⁶ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 67.

²⁷ Besim Atalay, *a.g.e.*, s. 362, 396.

²⁸ Besim Atalay, *a.g.e.*, aynı yer.

par ve devamında “*Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların ant içtiklerinde... demiri ululamak için, kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar ve bu ‘gök kirsün kızıl çıksın’ derler*”²⁹ diyerek demir ve gök kelimelerinin kutsallığına vurgu yapar. Burada ‘*gök demir*’ tamlamasıyla demirin kutsallığının yanı sıra, gök rengin kutsallığı da vurgulanmıştır. Demirle ilgili bu inanıştaki ‘*gök demir*’ söyleyişi bizim için önemlidir. Çünkü gök demir denildiği zaman, gerçek anlamda gök mavisi olan bir demir değil kutsal demir kast edilmektedir. Benzer olarak gök keçi dendiği zaman da, kutsal keçi kast edilmiş olmalıdır, diye düşünüyoruz.

Göge yemin etme geleneği sadece “*gök demir*” örneklemeyle sınırlı değildir. Osman Nedim Tuna’nın tanıklığına göre Düzce’de yemin edilirken “*gök çarpsın*” denilmektedir.³⁰ Bu yemin şeklindeki “*gök*” doğrudan doğruya Tanrının bizatihi Gök olması veya gökte olduğuyla ilgili inanıştan kaynaklanmaktadır. Bu da gök kutsallık ilişkisini izah eden en sarih örneklerden birisidir.

Gök ve sahiplik ilişkisi, gökle ilgili alışlagelmiş motiflerden farklıdır. Bunun da temelinde, mavi gözlü olanın göksel bir menşei olduğu inancı yatmaktadır. Ali Rıza Yalman (Yalgın)’ın *Cenupta Türkmen Oymakları* başlıklı eserinde Zamantı çayı ile ilgili aktardığı bir inanış, bu tespiti doğrular niteliktedir ve söz konusu inanış halk arasında hâlâ yaşamaktadır. Yalman’ın verdiği bilgiye göre “*Zamantı Çayı tekin değildir, bir sahibi vardır ve bu sahip sarı saçlı mavi gözlü bir kızdır.*”³¹ Benzer şekilde mavi gözün kutsal kabul edilmesi Azerbaycan’da yaşayan Giresun/Kiresun Türklerinde de yaşamaktadır ve ‘*mavi göz*’ kutsallıkla ilişkilendirilmektedir.³² Bu kutsallığından dolayı da gök/mavi göz veya bu gözün sahibi nazarlı olarak kabul edilmiştir.

Türk dünyasının tamamında gök ile nazar arasında da bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişkide gök ve gök rengi taşıyan objeler, kutsallığından dolayı nazar savma ve nazar tedavisinde kullanılan ana unsurdur.

²⁹ Besim Atalay, a.g.e, aynı yer.

³⁰ Özlem Deniz, “Manas ve Seytek Destanlarında Ant İçme Şekilleri”, *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, yayına haz. Emine Gürsoy Naskali, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 258.

³¹ Ali Rıza Yalman (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 51.

³² Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Ulu Türkistan’a Türk Halk İnançları-II*, Babil Yayınları, Ankara 2005, s. 109.

Gök keçi ve kutsallık

Buryat Moğollarında Tekenin Tanrısal bir gücünün olması veya Tanrı kabul edilmesiyle ilgili bir ongun anlayış vardır. Buryatlar, çeşitli hayvanların yanında “*Teke-ongun*”unun putunu yaparlardı.³³ Türklerle akrabalığı bilinen Fin-Ugor kavimlerinin atalarının geyik olduğu ile ilgili bazı efsaneler mevcuttur.³⁴ Bu efsaneler geyiğin kutsallığını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Öyle anlaşılıyor ki Fin-Ugor kavimleri ile Buryat Moğollarındaki geyik/keçi/teke anlayışı ile Türklerdeki gök keçi/teke anlayışı aynı kaynaktan gelmektedir.

Türk toplulukları tarafından da kutsal addedilmiş hayvanlar arasında yer alan “*Keçi/teke*” ile geyik arasındaki fark net olarak ortaya konulmamıştır. Keçi veya teke denildiği zaman, bundan geyik de kast edilmiş olabiliyor. Her halde bu da, bu iki hayvanın aynı türden gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim “*gök keçinin püsküllü oğlağı olmak*” deyiminin yaşadığı coğrafyada “*keçi/teke avına gitmek*” (K. 2) deymi, geyik avlamak anlamında kullanılmaktadır. Yine bu örnekten anladığımıza göre, geyik ile keçi veya bunların erkekleri olan teke arasında terim olarak da net bir ayırım söz konusu değildir. Anlatıcı, keçi kelimesini geyik kelimesi yerine kullanabiliyor. Böylesi bir anlatım, bu hayvanların toplu olarak kutsanmış olmasıyla alakalıdır. Nitekim Manas destanında geçen:

Gel gitme, ayrılma! Bu geyik-kayası'ndan!
Töremizle büyüdün, yoğruldun mayasından!
Ata yuvasından, Keçiler-kayası'ndan,
Gel gitme, ayrılma! Ananın yuvasından³⁵

mısraları bu tezimizi kuvvetlendirmektedir. Destan anlatıcısının keçi ile geyik arasında önemli bir fark görmemektedir. Hatta bu hayvanların barındığı yerleri ata ve ana yuvası olarak algılamaktadırlar. Bu anlayış da söz konusu hayvanların kutsanmışlıklarıyla ilişkilidir.

Halk algılamasında geyik ile keçi arasında ayırt edilebilir bir farkın olmadığını var sayarsak, Türk mitolojisinde geçen geyikle ilgili motiflerin hepsi, keçiye gönderme yapmaktadır. Bu görüşümüz zorlama olarak algı-

³³ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 269.

³⁴ Bu efsanelerin metni için bk. Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 577-578.

³⁵ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 307.

lansa bile, keçi/teke kutsallığını doğrudan anlatan motifler de mevcuttur. Kırgızların sürünün önünde giden tekeye “*Kök Serke*”³⁶ demeleri bununla alakalıdır veya böyle bir inanıştan kaynaklanmış olsa gerektir. Bu konuya Ögel, “*Birçok Türk lehçelerinde “Gök Teke’nin anlamı, mavi teke demek değildir. Bu güngörmüş, saçlarını ağartmış teke demektir.”*”³⁷ sözleriyle açıklık getirir.

Tekenin, özellikle de “*gök teke*”nin kutsallığına en önemli delil Altay Türklerindeki tufanla ilgili efsanedir. Efsaneye göre tufanın olacağını ilk olarak gök tüylü bir teke haber vermiştir. Bu teke tufandan önce yedi gün yeryüzünü dolaşır ve şöyle bağırır:

Yedi gün zelzele oldu.
Yedi gün dağlar ateş püskürdü.
Yedi gün yağmur yağdı.
Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.
Yedi gün kar yağdı.³⁸

Bu bildirimden ardından tufan gerçekleşir. Tufanın arkasından Altay Türklerine göre ikinci devre olan yaşadığımız dünya bu günkü şeklini alır. Bu metinden de anlıyoruz ki; “*gök teke*” tufan gibi insanlığın kaderini kökten değiştiren bir olayda haberci rolünü üstlenmiştir. Bu rolü üstlenen tekenin semaviliği ile deyimdeki “*gök keçi*”nin semaviliği arasında bir benzerlik olduğu aşikârdır.

Gök keçi ile ilgili yapmış olduğumuz mitolojik bağlantılı tespiti “Sandal Köyü (Tarsus) ve Çevresinde Keçilere Verilen Adlar ve Davarcılıkla İlgili Bazı Uygulamalar” başlıklı bir makale yazan Cengiz Gökşen de katılır. Gökşen’in aktardığına göre, “*Sandal köyünde hâlâ davarcılık yapan Hüseyin Göküş, ... sürünün içinde bulunan gök keçi veya teke, sürünün boynuna takılmış muskadır*”³⁹ şeklinde değerlendirme yapmaktadır. Sürünün içinde bulunan ‘*gök keçi/teke*’nin bir muska gibi algılanması ve kutsal sayılması renginin gök olmasıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰ Alışılmıştan farklı

³⁶ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 42.

³⁷ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 135.

³⁸ Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s. 419.

³⁹ Cengiz Gökşen, “Sandal Köyü (Tarsus) ve Çevresinde Keçilere Verilen Adlar ve Davarcılıkla İlgili Bazı Uygulamalar”, *Millî Folklor*, 19/76, s. 143.

⁴⁰ Nergis Biray, küçükbaş hayvanların tarihte ve günümüzdeki isimlendirilmesini incelediği çalışmasında ‘gök’ rengine dayalı bir isimlendirmeden bahsetmez, bk. Nergis Biray, “Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz I-II-III”, *Millî Folklor*, 46-47-48, Yaz-Güz-Kış (2000), s. 61-78; 63-79; 55-71.

renkteki hayvanın ayrıcalıklı kabul edilmesi ve bu ayrıcalığından dolayı bir muska gibi kabul edilmesi, aynı zamanda onun mitolojik bir geçmişin kalıntısını taşıdığına işaret eder.

Genel olarak keçi, hep siyah kıllı olarak tasavvur edilir. Hâlbuki bu hayvanın bazı cinsleri gök kıllı olmaktadır veya en azından halk, siyah olmayan, rengi maviye çalan, boz veya gri renkte olan keçileri gök diye algılamaktadır. Bu renk farklılığı onların kutsanmasına sebep olmuş olabilir. Nitekim Gökçen'in "*Sürülerinin içinde birden fazla gök ve ala keçi bulunmasına rağmen teyzemlerin bu keçileri kollamaları bize söylenmese de böyle bir inancın olabileceği sonucunu doğurmaktadır.*"⁴¹ sözleriyle açıkladığı tanıklığına göre, bu kutsallık vasfının nazara bağlı olarak devam ettiğini ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, "gök" renginin kutsallığı keçi besleyen Türk zümreleri tarafından korunmaktadır. İşte bu yüzden "*Koyun ve keçi sürülerinin önlerinde giden ihtiyar, tecrübeli teke ve koçlar gök yelesi*"⁴² olarak algılanmışlardır.

Türklerde tekenin/keçinin önemsendiğinin bir başka delili de teke/keçi kelimeleri ile oluşturulmuş cemaat ve toplulukların olmasıdır. Teke veya keçi adı taşıyan oymaklardan en meşhuru Tekeli Türkmenleridir.⁴³ Ayrıca Tekeli Türkmenlerinden başka teke/keçi adını taşıyan cemaatler de mevcuttur.⁴⁴ Bu topluluk isimleri ilk bakışta bir cinsiyet ayırımıyla bağlantılı imiş gibi gözükmesine rağmen, gerçekte öyle değildir. Ne Tekeli Türkmenleri daha eril, ne de keçi ismi ile birlikte anılan topluluklar daha dişildir. Bu topluluk isimlerinde asıl olan erillik veya dişillik değil, ismin kökenidir. Daha açık bir ifade ile bu toplulukların Teke/keçi ile olan mitolojik veya kültürel bağları onların bu isimleri almalarına sebep olmuş olmalıdır, diye düşünüyoruz.

Türk kültüründe tekenin önemsenmesinin bir diğer delili de Akdeniz bölgesinde aynı isimli bir yörenin olmasıdır. "*Teke Yöresi*" her ne kadar sadece Tekeli Türkmenlerine bağlı oymakların yaşadığı yeri anlatmasa

⁴¹ Cengiz Gökşen, a.g.m, s. 144.

⁴² Bahaeddin Ögel, a.g.e, s. 42.

⁴³ Abdulhalûk M. Çay, *Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri -1 (Koyun ve Keçi Etrafında Oluşan Gelenekler)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s. 176.

⁴⁴ Bu konuda bk. Abdulhalûk M. Çay, a.g.e, s. 173-180.

da teke adının yer ismi olarak muhafaza edilmesi anlamlıdır. Yine, Teke Yöresi olarak bilinen Isparta Burdur ve Denizli çevresinde oynanan Teke Zortlatması adlı bir oyun vardır. Oyun Teke Oyunu veya Tekeleme olarak da bilinmektedir. Aynı yörede Teke Zeybeği olarak bilinen bir başka oyun daha vardır.⁴⁵ Bu yöredeki “*Teke Zortlatması*” da teke/keçi etrafında oluşan mitolojik veya kültürel yapının neticesi ortaya çıkmış bir musikî terimidir. Bu terim iki kaynaktan vücut bulmuştur veya bünyesinde iki kaynağı barındırır. Bu kaynaklardan ilki Türk mitolojisinde yer bulan tekenin hareketleri, diğeri ise Tekeli Türkmenlerinin kültürel mirasıdır.

Şamanizmin izlerini taşıması bakımından hayvan taklitli oyunlar, mitoloji çalışmalarında önemlidir. Bu açıdan bakıldığında keçi, köy seyirlik oyunlarına da konu olmuştur. Şükrü Elçin, *Anadolu Köy Seyirlik Oyunları* adlı çalışmasında hayvan taklitlerine dayalı olarak oynanan hayvanlar içerisinde “*keçi*” taklidine dayalı oyunların da olduğunu haber verir.⁴⁶ Elçin’in verdiği bilgiye göre, genel anlamda koyun keçi kültürü etrafında oynanan “*Saya Gezme*” oyunu hariç tutulacak olursa Gümüşhane Torul’da “*Koca Karının Keçileri*”⁴⁷ adlı bir oyun oynanmaktadır.

Deyimde geçen oğlak, keçinin yavrusudur. Teşbih yapıldığı için insan anlamına gelmektedir. Metinde oğlak insan benzetmesi açık olmasına rağmen, “*püsküllü oğlak olmak*” kelimeleri ile sıradan olandan farklı olmak anlatılmak istenmiştir. Bu anlatım çıplak olarak, şekil özelliklerinden hareketle yapılmıştır. Sıradan olan oğlak, püskül (kâkül)süz olandır. Farklı olan, sıradan olmayan ise püsküllü olandır. Bundan dolayıdır ki, ayrıcalıklı olan için hem gök, hem de püskül sıfatları kullanılmıştır. Bu durum yukarıda da anlatıldığı gibi, Türklerin ongun saydıkları hayvanlarda da söz konusudur.

Konumuzla doğrudan ilgisi olmasa da Türklerde oğlağın bir ay ve burç adı olduğunu belirtelim. Bu ay, Yengi-Kün’den sonraki ilk ay, yani 22 Nisan–22 Mayıs tarihleri arasındaki aydır.⁴⁸ Oğlak adına ayrılmış bir ay ve burç olması, oğlağın da bir zamanlar kutsal olarak algılandığının açık delilidir.

⁴⁵ Abdulhalûk M. Çay, *a.g.e.*, s. 100.

⁴⁶ Şükrü Elçin, *Anadolu Köy Seyirlik Oyunları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991, s. 66.

⁴⁷ Şükrü Elçin, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁸ Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 106.

S o n u ç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, “gök keçinin püsküllü oğlağı olmak” deyimini, Türklerdeki kutsal sayılan varlıkların, hayvanların ve insanların “gök” rengi ile tavsif edilmesi, Altay Türklerinde Tanrının “gök sakallı bir ihtiyar” olarak algılanması, teke/keçi ve geyik etrafındaki teşekkül eden kutsiyet ile bu kutsiyete bağlı anlatılar ve nazar etrafındaki inançlardaki ipuçlarından dolayı mitoloji ile ilişkilidir. Deyim, “gök keçi”nin gök menşe’li olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Türklerde gök menşe’li varlıklar da kutsal sayıldığı için bu kutsallık deyime yansımıştır. Söz konusu deyim haricinde, bu kutsallığın izleri, halk anlatılarında ve inançlarda günümüze kadar devam etmiştir.

Kaynak Şahıslar

- K.1 Hasan KEL, Kuskan Kasabası 1921 doğumlu, okuryazar, çiftçi. Derleme Mersin’in Gülnar ilçesi Kuskan Kasabası’nda 1994 yılında yapıldı..
- K.2 Hüseyin ÇOLAK, Kuskan Kasabası 1924 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi. Derleme Mersin’in Gülnar ilçesi Kuskan Kasabası’nda 1994 yılında yapıldı.
- K.3 Fatma ÇOLAK, Kuskan Kasabası 1926 doğumlu, okuma yazması yok, ev hanımı. Derleme Mersin’in Gülnar ilçesi Kuskan Kasabası’nda 1994 yılında yapıldı. Kaynak şahıs 1998 yılında 72 yaşında vefat etti
- K.4 Hikmet KORAŞ, Karaman-Taşkale 1963 doğumlu, Niğde Üniversitesi Öğretim Üyesi, 45 yaşında. Derleme Niğde’de 2008 yılında yapıldı.

“A MITOLOGICAL ANALYSES OF A SAYING ‘BEING BANGS KID OF CELASTIAL GOAT’”

Abstract

“Being bangs kid of celestial goat” is an original idiom which has yet to enter into the sources of proverbs and idioms. This idiom is used among the idioms of Kuskan Village of Gülnar Town in Mersin to express the situation of being privileged human. The idiom draws attention because of the mythological hints that it has but not because of the situations and places it is used. In this study mythological evaluation of this idiom is discussed.

Keywords

Idiom, mythology, divinen God, celestial goat, celestical male goat, bangs kid of a goat, earringed kid of a goat, white nose goat, god human, privileged human, Kuskan, Gülnar, Mersin.